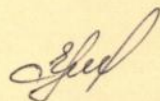

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

НОР Катерина Федорівна

УДК 371.01

**ГРУПОВІ ФОРМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК
ЗАСІБ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1997

00751216 (М)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Миколаївському державному педагогічному інституті.

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент
Коротєєва Валентина Олексіївна
Миколаївський державний педагогічний
інститут, доцент кафедри педагогіки та
методики початкового навчання

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор Паламарчук Валентина
Федорівна, завідувача лабораторією педагогічного досвіду
Інституту педагогіки АПН України;

кандидат психологічних наук, доцент Побірченко Неоніла
Антонівна Інститут педагогіки і психології професійної освіти
АПН України, старший науковий співробітник.

Провідна установа:

Ізмаїльський державний педагогічний інститут, кафедра
педагогіки та методики початкового навчання, м.Ізмаїл.

Захист відбудеться "16" жовтня 1997 року о "14³⁰" годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К01.33.08 по захисту
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук в Національному педагогічному університеті
імені М.П. Драгоманова (252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Автореферат розісланий 15 вересня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Перед сучасною педагогічною наукою і школою гостро стоїть питання про необхідність докорінних реформ у сфері освіти, які спрямовані на всебічну підготовку підростаючого покоління, розвиток інтересів і можливостей дитини, її цілісний і гармонійний розвиток та особистісне зростання.

Важлива роль у вирішенні цієї проблеми належить організації навчання і виховання в школі, які покликані забезпечити розвиток кожного учня, створення таких умов, завдяки яким вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку усіх. Разом з тим, практика свідчить, що вчитель не завжди використовує можливості навчальних занять для творчості, розвитку індивідуальності дитини, її самостійності, ініціативи, а це особливо важливо саме в початковій школі. Складність організації навчальних занять пояснюється тим, що вчитель, працюючи з цілим класом, повинен також керувати процесом навчання, розвивати і виховувати кожного окремого учня. Незважаючи на те, що у класі працюють учні приблизно одного і того ж віку, які навчаються за єдиними програмами, вони розрізняються за рівнем сформованості знань, вмінь та навичок, за розвитком операційної структури розумової діяльності, за ставленням до навчальних занять. Традиційна система навчання не сприяє розвитку всіх учнів, тому що вчитель орієнтується на "середнього" учня, в результаті учні з низьким рівнем розвитку не справляються з навчальним матеріалом і поступово відстають. Тому ми гальмуємо обдарованих дітей з високим інтелектуальним потенціалом і втрачаємо дітей з обмеженими навчальними можливостями.

З іншого боку, для організації навчальної праці учнів є чимало форм: фронтальні, групові, індивідуальні, але більшість учителів початкових класів використовують тільки фронтальні та індивідуальні форми навчальної діяльності. Це пояснюється тим, що в педагогічній літературі недостатньо розроблені методичні аспекти та умови вибору групових форм навчальної діяльності молодших школярів.

Разом з тим, проведені психолого-педагогічні дослідження засвідчують, що потенційні можливості групової роботи в розвитку особистості великі, вони сприяють зростанню пізнавальної діяльності і творчої самостійності учнів (М.Д.Виноградова, В.В.Котов, Х.Й.Лійметс, І.М.Чередов та ін.) Відомий психолог П.П.Блонський на основі спостережень і психологічних досліджень дійшов до висновку, що саме в молодшому віці переваги колективної роботи виступають особливо яскраво. Він пояснює це тим, що коли дитина цього віку бачить або чує інших, що роблять те ж саме, вона починає працювати інтенсивніше і більше.

Значення групової роботи в розвитку учнів як суб'єктів навчальної діяльності полягає ще й в тому, що вона дозволяє не тільки формувати цю діяльність, а й одночасно розвивати систему взаємодії учасників педагогічного процесу: дитини з дорослим та ровесниками. Завдяки особливостей віку, розвиток молодшого школяра проходить, перш за все, у

взаємодії одного з іншим, що може бути ефективно організована безпосередньо в груповій роботі. Групову форму роботи ми розглядаємо у рамках проблеми розвивального навчання.

Сучасний стан розробки проблеми співвідношення навчання та розвитку дає можливість говорити про різні її напрямки. Л.С.Виготський критично переглянув висунуті точки зору (В.Джеймс, К.Коффа, Ж.Піаже), створив теорію, згідно з якою навчання не підкоряється пасивному стану розвитку учня, а навпаки, добре організоване навчання "веде за собою" розвиток. Виходячи з цього положення, В.В.Давидов, Л.В.Занков, І.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, В.О.Моляко, С.Л.Рубінштейн, Д.Б.Ельконін та ін. висловлювали думки, що психічний розвиток в цілому, а розумовий зокрема, визначається змістом, системою і способами передачі інформації. Теорія розвивального навчання передбачає, таким чином, оптимістичну точку зору щодо можливостей розвитку всіх учнів. Важливим є питання про те, засобами якої дидактичної системи можливо досягти найкращого результату в розвитку всіх учнів. Зусилля дидактів були спрямовані в основному на зміст та методи навчання. Не зважаючи на значну кількість досліджень з проблеми форм навчальної діяльності, особливості групових форм навчальної роботи в розвитку учнів початкових класів досліджено недостатньо.

Вплив групової навчальної роботи на формування пізнавальної діяльності в цілому, на її мотивацію і продуктивність знайшли відображення в працях Г.Т.Кравцова, Є.Ю.Маргуліса, О.К.Маркової, Т.О.Матіс, В.В.Рубцова, Г.О.Цукерман та ін. Вчені розглянули суть навчальної кооперації, умови її виникнення, виділили види навчальних завдань для групової роботи.

Вагомий внесок в розробку загальних принципів організації групової навчальної роботи внесли дослідження О.О.Бударного, В.К.Дяченка, В.В.Котова, І.М.Чередова.

Значення колективної роботи в активізації розумової діяльності зазначають представники проблемного навчання (А.М.Алексюк, В.І.Лозова, А.М.Матюшкін, М.І.Махмутов та ін.)

Проблемі організації групових форм навчальної діяльності приділяють увагу зарубіжні дослідники: М.Ципро – досліджував питання організації групової роботи на уроці; Л.Бартецький, В.Оконь – використання групових форм навчальної діяльності в проблемному навчанні; Р.Славін, Р.Джонсон – кооперація в процесі навчальної діяльності та ін.

Але дослідження цих вчених присвячені головним чином організації групової роботи школярів середніх та старших класів. Для молодшого шкільного віку найбільш розроблені виховні аспекти групової роботи (Р.Г.Амосова, Є.П.Бутузова, О.В.Мудрик, О.І.Попова). Дидактичні питання організації групової навчальної діяльності молодших школярів розроблені в працях В.О.Вихруц з оптимального сполучення всіх трьох загальних форм навчання на уроках в початкових класах; Н.М.Брунчукова розглядає дидактичні можливості спілкування молодших школярів в малих групах;

Є.С.Задоя – про значення групових форм у навчанні, але тільки шестиліток.

Не зважаючи на широкий круг досліджень, що проводились з цієї проблеми, залишаються малодослідженими дидактико-методичні аспекти її організації в початкових класах та питання впливу групової навчальної діяльності на розумовий розвиток молодших школярів.

Саме ці обставини – недостатня теоретична й методична дослідженість проблеми у поєднанні з її актуальністю – спричинили вибір теми нашого дослідження "Групові форми навчальної діяльності як засіб реалізації розвивального навчання молодших школярів".

Об'єктом дослідження є форми навчальної діяльності молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості групових форм розвивального навчання молодших школярів.

Мета дослідження – виявити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови, що сприяють оптимальному розумовому розвитку молодших школярів у процесі застосування групових форм навчальної діяльності.

Виходячи з поставленої мети та теоретичного аналізу проблеми, сформульована **гіпотеза**: групова навчальна робота на уроках у початкових класах сприятиме розумовому розвитку молодших школярів за умов:

- визначення оптимального місця групової роботи в структурі навчального заняття;
- врахування мети і завдань заняття, складності і трудності навчального матеріалу;
- взаємодії змістовного, операційного й організаційного компонентів навчання, при якому засвоєння знань, умінь та навичок веде до розвитку пізнавальних можливостей учнів початкових класів;
- оптимального кількісного складу груп з урахуванням рівнів та можливостей розумового розвитку кожного з членів групи;
- ускладнення навчальної діяльності учнів з урахуванням зони найближчого розвитку;
- володіння учнями навичками співпраці та взаємодії.

Загальна мета дослідження і гіпотеза визначили такі його завдання:

1. Теоретично обґрунтувати і емпірично визначити педагогічні можливості використання групових форм навчальної діяльності в розумовому розвитку молодших школярів.
2. Виявити педагогічні умови, що забезпечують ефективність впливу групової навчальної діяльності на розвиток розумових здібностей і пізнавальних можливостей молодших школярів.
3. Розробити технологію групової навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку.

Теоретико-методологічною основою дослідження є положення про діалектичну єдність форми та змісту і форми як внутрішньої організації змісту; фундаментальні педагогічні концепції навчання і розвитку особистості, оптимізації навчально-виховного процесу, гуманізації і демократи-

зації.

Розв'язання поставлених у дослідженні завдань, перевірка висунутої гіпотези здійснювались шляхом застосування комплексу методів педагогічного дослідження: теоретичний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури; аналіз продуктів діяльності молодших школярів; бесіда, анкетування; педагогічне спостереження; педагогічний експеримент; вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду; методи математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що виявлена сукупність психолого-педагогічних умов, які забезпечують ефективність використання групових форм навчальної діяльності учнів початкових класів з метою їх розумового розвитку; розроблена технологія організації групових форм навчальної діяльності учнів I-III класів, яка передбачає:

- формування у молодших школярів позитивного ставлення до колективних форм роботи та вміння працювати в малій групі;
- забезпечення активності кожного учня в групі;
- ускладнення навчального матеріалу (і навчальної діяльності в цілому) учнів в групі;
- підвищення ступеня самостійності кожного учня в групі.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні значення дидактичної категорії "групові форми навчальної діяльності"; отримані результати доповнюють теорію розвивального навчання психолого-педагогічними умовами застосування групових форм навчальної роботи учнів молодшого віку.

Особистий внесок автора заключається в розробці технології організації групової навчальної діяльності учнів I ступеня, що дозволяє забезпечити взаємодію аксіологічного, змістовного, діяльнісного, організаційного, контрольного-корекційного компонентів розвивального навчання, які оптимізують розвиток пізнавальних можливостей молодшого школяра.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що науково обгрунтована і експериментально перевірена методика і технологія організації групових форм навчальної діяльності з метою реалізації розвивального навчання може бути впроваджена в практику роботи вчителів початкових класів.

Вірогідність результатів забезпечується розробкою проблеми на методологічному рівні, широтою аналізу теоретичних джерел, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його об'єкту, предмету та завданням, повнотою одержаних дослідницьких матеріалів.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювались у процесі перевірки розробленої технології у СШ №3, 55, 53 м.Миколаєва, СШ №2 м.Нового Бугу Миколаївської області, а також у школі №1 м.Скадовська Херсонської обл., у школі-інтернаті №19 м.Києва; при проведенні занять із студентами Миколаївського державного педагогічного інституту та слухачами інституту удосконалення вчителів (1994-1995 рр.);

методичних об'єднань вчителів початкових класів м.Миколаєва (1995-1996 рр.)

Основні теоретичні положення і висновки дослідження доповідалися на науково-теоретичних конференціях Миколаївського держпедінституту та висвітлені в 11 публікаціях.

На захист виносяться:

- положення про те, що групові форми навчальної роботи як спосіб організації спільної діяльності в малих групах можуть забезпечити оптимальність розвивального навчання молодшого школяра, якщо створюються умови для реалізації можливостей розумового розвитку кожного учня;

- визначені і експериментально перевірені умови ефективності групової навчальної діяльності щодо розумового розвитку учнів початкових класів: врахування мети і завдань навчального заняття, складності і трудності змісту навчального матеріалу, рівнів та можливостей розумового розвитку молодшого школяра, оптимальне сполучення групових форм з фронтальними та індивідуальними формами навчальної роботи;

- технологія організації групової навчальної діяльності молодших школярів.

Структура дисертації. Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

Основний зміст роботи

У ВСТУПІ обгрунтована актуальність проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження, його наукова новизна, теоретична і практична значущість та положення, які виносяться на захист.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ, – "Теоретичні основи групових форм навчальної діяльності молодших школярів" – розкриваються теоретичні проблеми розвивального навчання молодших школярів, визначається сутність і місце групових форм в системі розвивального навчання, рівні розумового розвитку молодших школярів як один з показників організації групових форм навчальної діяльності та їх значення в ефективності розвивального навчання.

Проблеми реалізації розвивального навчання відображені у фундаментальних працях відомих вчених Л.В.Виготського, М.О.Данилова, В.В.Давидова, О.К.Дусавицького, Б.П.Єсіпова, Д.Б.Ельконіна, Л.В.Занкова, Г.С.Костюка, М.М.Скаткіна, Н.Ф.Тализіної, І.С.Якиманської та багатьох інших. Звертались до цієї проблеми, розглядаючи споріднену тематику, Ю.К.Бабанський, П.Я.Гальперін, І.Я.Лернер, В.Ф.Паламарчук, Н.А.Побірченко, О.Я.Савченко, О.В.Скрипченко.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що розвивальне навчання базується на таких положеннях:

1) про провідну роль навчання в розумовому розвитку дитини (Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьев). Навчання повинно орієнтуватися на ті функції, які визрівають і таким чином стимулюють подальший ро-

звиток дитини;

2) про взаємозв'язок цілеспрямованого формування у школярів навчальної діяльності і їх розвитку (Ю.К.Бабанський, В.Ф.Паламарчук, О.В.Скрипченко, Н.Ф.Талізїна, Г.І.Щукїна, С.І.Якиманська). Шлях, за яким учнї в ходї засвоєння знань спеціально навчаються раціональним прийомам пізнавальної діяльності, стимулюючим їхній розумовий розвиток, відповідає завданню розвивального навчання. Вироблення у молодших школярів узагальнених прийомів навчальної роботи приводить до значних зрушень в їх розумовому розвитку (Н.О.Менчинська, Є.М.Кабанова-Меллер, Н.А.Побірченко, О.Я.Савченко);

3) про важливу роль проблемного навчання в розвитку учнів (А.М.Алексюк, В.Т.Кудрявцев, М.І.Махмутов, С.Л.Рубінштейн). Проблемне навчання – це тип розвивального навчання, зміст якого визначений системою проблемних завдань різного рівня складності. Воно спрямоване на формування умінь самостійно розв'язувати пізнавальні проблеми, на розвиток творчого мислення школярів;

4) про відповідність навчання рівням розумового розвитку учнів і необхідність поставити їх в активну позицію в навчальному процесі (В.В.Давидов, Л.В.Занков, З.І.Калмикова, М.М.Скаткін, І.М.Чередов та ін.) Тільки тоді можна говорити про активність учня, якщо в процесі навчання йому надана можливість навчатися відповідно до своїх навчальних можливостей і здібностей і якщо навчальне завдання знаходиться в зоні найближчого розвитку. Забезпечуючи учневі відповідний рівень пізнавальної активності і самостійності, на уроці створюються умови для постійного ускладнення матеріалу, який вивчається.

Виходячи з цих положень, ми прийшли до висновку, що розвивальне навчання – це таке навчання, яке робить акцент на розумовому розвитку учня. Розумовий розвиток – складна динамічна система кількісних і якісних змін, які відбуваються в інтелектуальній діяльності людини (З.І.Калмикова, В.Ф.Паламарчук, О.В.Скрипченко).

Для реалізації завдань дослідження нам треба було визначити критерії та рівні розумового розвитку молодших школярів, а також місце групових форм роботи в навчальній діяльності учнів цього віку.

Важливою психолого-педагогічною проблемою залишається проблема діагностики розумового розвитку учнів у процесі навчання. Аналіз психолого-педагогічної літератури і практики свідчить про те, що немає єдиного підходу до визначення показників розумового розвитку. Ряд дослідників (П.П.Блонський, І.Я.Голант, Н.О.Менчинська) одним із показників розумового розвитку вважають якість знань, М.К.Акімова, З.І.Калмикова, О.К.Маркова, О.В.Скрипченко – фонд діючих знань; В.Ф.Паламарчук, І.С.Якиманська – рівень і якість засвоєння знань; П.Я.Гальперїн, В.В.Давидов, Н.Ф.Талізїна, Д.Б.Ельконін – новоутворення розумового розвитку учнів молодшого шкільного віку; Л.В.Занков – вміння осмислювати, аналізувати і синтезувати навчальну діяльність.

Розумовий розвиток обумовлений змістом тих знань, які надаються в

процесі навчання, і методами, за допомогою яких ці знання розкриваються, а також формами навчальної роботи, які є умовами для успішної реалізації змісту, функціонування методів.

Визначаючи місце групових форм роботи в навчальній діяльності молодших школярів, ми виходили з того, що умови розумового розвитку розподіляються на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх відносяться програми, методики, підручники, навчальний матеріал та ін., до внутрішніх – особливості навчальної діяльності. Зовнішні умови взаємодіють з внутрішніми і впливають на розвиток особистості (Є.Н.Кабанова-Меллер). Групові форми навчальної діяльності є дидактичною (зовнішньою) умовою розвитку учнів.

Для з'ясування можливостей групових форм навчальної діяльності в розвивальному навчанні в цьому розділі нами розглядаються теоретичні проблеми форм навчальної діяльності як категорії дидактики, їх сутність, ознаки, за якими розпізнається форма і межі її застосування.

Дидактичні аспекти проблеми – характеристика окремих форм навчальної діяльності школярів, можливості їх використання у навчальному процесі, характеристика колективної навчальної діяльності як одного із шляхів підвищення ефективності уроку, порівняльна продуктивність індивідуальних і колективних форм, можливості їх використання на уроці – висвітлені в працях А.К.Аристової, Я.І.Бурлаки, В.О.Вихрущ, В.І.Загвязинського, В.В.Котова, Ю.І.Мальваного, Х.І.Лійметса, Є.С.Рабунського, Н.Ф.Скрипченко та ін.

Для забезпечення чіткості в диференціації поняття "форми" дотримувалися терміну "форми навчальної діяльності" (Я.І.Бурлака, В.О.Вихрущ, Ю.І.Мальований). Форма розпізнається за ознаками – зовнішніми та внутрішніми. Зовнішніми ознаками спосіб організації учнів, темп роботи, характер взаємодії учня та вчителів, врахування навчальних можливостей учнів, співпраця між ними. Внутрішня форма характеризується метою, змістом, методами, засобами навчання (Ю.К.Бабанський, В.К.Дяченко, В.І.Загвязинський, І.Я.Лернер, В.О.Оніщук, М.М.Скаткін, І.М.Чередов, Н.М.Шахмаєв).

Категорія форми застосовується також у значенні способу виявлення та існування змісту (О.Г.Спіркін, І.Т.Фролов). Спланований рівень засвоєння навчального матеріалу учнями з різним рівнем розумового розвитку залежить одночасно від складності і трудності матеріалу, що вивчається (П.В.Занков). Ускладнення пізнавальної діяльності молодших школярів властиве природі розвивального навчання. Це пояснюється тим, що успішний розвиток учнів можливий через орієнтацію на досягнутий ними рівень і формулювання все нових вимог до їх розвитку. При навчанні на високому рівні труднощі виникають протиріччя між новими завданнями і реальними можливостями школярів. Врахування складності і трудності матеріалу, який вивчається учнями, в нашому дослідженні виступає дидактичною умовою при розробці технології організації групової навчальної діяльності учнів молодшого віку.

Проведене анкетування 143 учителів виявило, що в реальній практиці роботи шкіл переважає навчання пояснювально-ілюстративного типу. 44% респондентів не використовують у роботі групові форми, 49% використовують групову роботу на уроках праці, останні (10%) використовують парну форму роботи. 54% респондентів вважають групову роботу важливою формою навчальної діяльності, 29% вчителів висловили думку, що групова робота не під силу молодшим школярам, 17% взагалі не могли визначити, що це за форми. Пояснюючи причини обмеженого використання групових форм, вчителі зазначили недостатність уявлення про групові форми – 40,2%, відсутність методичної літератури – 53%, відсутність методичної допомоги зі сторони адміністрації – 13,9%, труднощі з дидактичним матеріалом 49%. Одночасно 88% вчителів відповіли, що хотіли б більше дізнатися про групові форми навчання, 97% – вважають її ефективною в формуванні гуманістичних якостей, ініціативи, творчості, розвитку пізнавальних можливостей учнів. Відповіді вчителів свідчать також про те, що діючі традиційні програми, підручники початкової школи, методичні посібники для вчителів початкових класів не націлюють вчителя на організацію групової роботи учнів. Методичні посібники з української мови, математики, природознавства орієнтують вчителя на організацію навчальної роботи молодших школярів у фронтальній та індивідуальній формах.

Проте аналіз результатів констатуючого експерименту свідчить, що в умовах розвивального навчання провідним є колективний спосіб роботи. Активна співпраця учнів початкових класів у процесі групової роботи веде до підвищення рівня навчальних досягнень учнів. Це пояснюється тим, що в умовах групової роботи найуспішніше реалізується взаємодопомога, взаємозбагачення, взаємоконтроль, формування оцінки і самооцінки навчальних досягнень, доброзичливість та взаєморозуміння, можливість забезпечити моральну основу спілкування. У констатуючих зрізах дослідження визначено, що активне спілкування учнів у навчальній діяльності є умовою реалізації розвивальної функції уроку. На важливе значення групової роботи в активізації розумової діяльності учнів вказують і представники проблемного навчання, наголошуючи, що колективістські стосунки сприяють проявленню можливостей кожного учня.

Як визначив Л.С.Виготський, розумовій діяльності властиві дві зони розвитку, і тому проблема взаємозв'язку навчання та розвитку може бути правильно розв'язана через орієнтацію не тільки на завершені цикли розвитку, але й на ті, які знаходяться в стадії становлення. Л.С.Виготський виявив, що на певному етапі свого розвитку дитина може розв'язати деяке коло завдань під керівництвом дорослих і в співпраці з більш розумним товаришем, а не самостійно. Тому треба враховувати не тільки завершені цикли в розвитку дитини, але й ті процеси, які перебувають у стані становлення. Групова навчальна діяльність сприяє завершенню цих циклів розвитку. Взаємозбагачення в груповій навчальній діяльності забезпечує учню можливість працювати не тільки на рівні зони актуального розвитку, але й на рівні зони найближчого розвитку. Завдяки цьому, зона його найближчо-

го розвитку перетворюється в зону актуальну, і він самостійно розв'язує більш складні пізнавальні завдання.

Аналіз наукових праць, де групові форми навчальної роботи стали предметом спеціального дослідження або розглядаються у зв'язку з дослідженням інших проблем, переконує в складності організації групових форм навчальної діяльності. Праці Л.П.Аристової, М.О.Данилова, В.К.Дяченка, Б.П.Єсіпова, Х.Й.Лійметса, Л.І.Новикової, О.Я.Савченко, І.М.Чередова, Г.О.Цукерман та інших доводять, що існують різні підходи до визначення групових форм навчальної роботи.

Отже, постає питання про визначення основних ознак групової навчальної діяльності. На підставі аналізу результатів констатуючого експерименту можна визначити такі ознаки:

- спосіб організації спільної діяльності в малих групах;
- опосередковане керівництво та співпраця з учителем;
- взаємодія між учителем та учнем за принципом учитель – група співпрацюючих між собою учнів.

На основі аналізу повного констатуючого експерименту було встановлено, що групові форми навчальної діяльності містять у собі великі потенційні можливості впливу на результативність навчання тому, що:

- забезпечують безпосередній контакт між всіма учнями, що викликано об'єктивною необхідністю в спільній діяльності та суб'єктивною потребою в спілкуванні;
- створюють умови для реалізації можливостей особистості учня, виявлення його індивідуальності;
- сприяють затвердженню моральних цінностей і норм взаємодії та співпраці, привчають школярів відчувати відповідальність за свою роботу;
- забезпечують самостійне планування учнем пізнавальної діяльності, внутрішню стимуляцію, перевагу продуктивної рефлексії, рост самостійності учнів при вивченні нового матеріалу, виконання творчих завдань;
- забезпечують безпосередній контакт між всіма учнями.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ ДИСЕРТАЦІЇ – "Дослідження ефективності групових форм навчальної діяльності в реалізації розвивального навчання молодших школярів" – була визначена, теоретично обґрунтована і експериментально перевірена технологія організації групових форм навчальної діяльності на різних етапах уроку. Групова навчальна діяльність, як і інші форми діяльності, здійснюється в процесі виконання конкретних дій для досягнення мети і завдань уроку. Кожний комплекс спрямований на розвиток розумових здібностей особистості молодшого школяра і характеризується конкретною метою, завданнями, одержаними результатами, способами реалізації мети та завдань.

На основі експериментального дослідження були визначені дидактичні умови, за яких групові форми навчальної роботи впливають на розумовий розвиток молодшого школяра. Загальний задум дослідно-експериментальної роботи, хід і результати якої наведені в дисертації, полягав в тому, щоб показати ефективність авторської технології організації

групової навчальної діяльності і вплив її на розумовий розвиток молодших школярів.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на основі спеціальної програми. Ця програма реалізовувалась на базі третіх класів СШ №3, 53,55 м.Миколаєва при вивченні української мови та математики. В констатуючому експерименті брало участь 423 учні, в навчальному – 365 учнів і 26 вчителів початкових класів. Мета навчального експерименту полягала в формуванні вмінь групової навчальної діяльності, яка б забезпечувала розвиток розумових здібностей молодших школярів, розвиток їх пізнавальної активності і самостійності як основи процесу розвивального навчання. При проведенні експерименту ми також передбачали, що вивчення і застосування знань забезпечило б розвиток умінь планувати пізнавальні дії, формувати вміння виконувати основні розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, виділення головного, узагальнення) в процесі вирішення навчальних завдань. На основі пошукової діяльності учнів розвивається співпраця учителя та учня, учня та учня, закріплюється продуктивна рефлексивна позиція, відбувається становлення учня як суб'єкта діяльності і спілкування.

У технології організації групових форм навчальної діяльності було виділено декілька етапів:

Підготовчий етап – його мета – навчити молодших школярів прийомам ділового спілкування у фронтальній роботі.

Це передбачає:

1. Необхідність спеціально підбору дітей в групу:

- а) група повинна бути гетерогенною за навчальними та психологічними здібностями дітей;
- б) у групах повинен бути хоча б один сильний учень;
- в) у групі обирається консультант, розподіляються обов'язки між її членами.

2. Пояснення значення сумісної діяльності, усвідомлення і прийняття її мети, відповідно до неї планування і виконання необхідних дій.

3. Формування позитивного ставлення до спільної діяльності в складі малих груп з метою розвитку розумових здібностей.

4. Формування вміння працювати в парі й малій групі:

- а) планування навчальної роботи;
- б) розподіл обов'язків між учнями за рівнем їх розумових здібностей;
- в) узагальнення і оцінювання результатів їхньої співпраці;

Основний етап включає:

1. Формування основних прийомів розумової діяльності (аналіз, порівняння, виділення головного, знаходження причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення, доведення, дія за аналогією);

2. Ускладнення діяльності учнів у групі шляхом:

- а) поступового ускладнення видів групових робіт (ланкової, бригадної, диференційовано-групової);

б) ускладнення змісту навчального матеріалу, над яким працює група;

в) підвищення ступеня самостійності учнів.

3. Поєднання групових форм навчальної діяльності з фронтальними та індивідуальними формами.

4. Введення кооперовано-групової роботи як найбільш ефективної для розвитку особистості, бо пропонує роботу груп над різними завданнями в рамках спільного завдання для всього класу.

Заклучний етап. Використання всіх видів групової роботи за умов забезпечення рішення завдань найвищої складності навчального матеріалу та розв'язання завдань проблемного характеру.

Щоб повніше реалізувати можливості групових форм навчальної діяльності в розвивальному навчанні, необхідно дотримуватись таких вимог, які були визначені нами в ході дослідження:

1. Мета діяльності повинна бути усвідомленою, забезпечувати реальне виконання дії.

2. Завдання повинні бути проблемними, щоб викликати пізнавальний інтерес учнів, створювати певні пізнавальні труднощі та умови для активного використання набутих знань, спонукати до творчого мислення, пошуків нових знань.

3. Завдання повинні мати відносно високий рівень складності і емпірично вміщувати розумові операції.

4. Навчальний матеріал і використані при його вивченні методи повинні дати кожному учневі в рамках групової роботи можливість реалізувати свої здібності.

5. Завдання повинні стимулювати дітей до самоконтролю, зміцнювати потребу в ньому на різних етапах виконання навчальної роботи, здійснювати спеціальне навчання способом перевірки усіх основних умінь, тренувати якість довільної уваги учнів.

6. Визначати місце в структурі уроку, регулювати міру допомоги у процесі їх роботи з поступовим збільшенням самостійності учнів.

Групова діяльність обов'язково підсумовується, узагальнюється, на основі чого планується корекція подальшої навчальної діяльності.

У класах, де впроваджувалась технологія організації групової навчальної діяльності, було проведено опитування учнів. Діти відзначили, що із задоволенням приходять у клас 84,8%, все, що робиться в класі, важливо 87,5%; працювати краще в групі 83,3%.

З метою перевірки теоретично обгрунтованих способів розумового розвитку молодших школярів і прийомів їх реалізації було проведено педагогічний експеримент, перший етап якого полягав у діагностиці розумового розвитку до введення технології групових форм навчання і після. В експерименті брало участь 123 учні третіх класів: 58 учнів експериментальних (Е) класів, 65 учнів контрольних (К) класів середніх шкіл № 53 та № 55 м.Миколаєва. Учні третіх класів були вибрані тому, що у дітей цього віку вже сформовані деякі прийоми навчальної діяльності, це – випускні класи

початкової школи. Саме у цьому віці формується потяг до проявлення себе і своїх можливостей, а співпраця набуває провідного значення у психологічному розвитку молодшого школяра.

Для виявлення рівня розумового розвитку молодших школярів у всіх класах було проведено констатуючий експеримент. Встановлено, що рейтинг розумового розвитку учнів в К та Е класах був приблизно однаковим.

В Е класах уроки проводились у відповідності до розробленої нами методики організації групових форм навчальної діяльності. Всього таких уроків було проведено 324 з української мови, 284 – з математики. Аналіз здійснювався за єдиною програмою для К і Е класів.

На основі результатів діагностування було виділено три рівні розумового розвитку учнів молодшого віку.

Перший рівень. Учні показують хорошу поінформованість у запропонованих їм завданнях. При виконанні теста "класифікація" знаходять суттєві властивості предметів, явищ. Здійснюють весь комплекс дій, що складають індуктивне емпіричне узагальнення, аналізують умови завдань. Використовують накопичений практичний досвід. Завдання виконують на конструктивно-творчому рівні.

Другий рівень. Учні показують неповну поінформованість у поняттях загального характеру, допускають помилки при встановленні логічних зв'язків. Зазнають труднощів у виконанні завдань з абстрактними поняттями. В основному вміють узагальнювати, при порівнюванні називають не всі ознаки. Завдання виконують на репродуктивно-конструктивному рівні.

Третій рівень. Відповідає низькому рівню загальної поінформованості учнів. Характер помилок свідчить про слабе засвоєння понять. Логічні зв'язки встановлюють з труднощами через невміння оперувати абстрактними поняттями. Недостатньо сформовано вміння аналізувати поняття, знаходити подібність і відмінність, виділяти суттєві ознаки, при виконанні розумових завдань слабо володіють операцією узагальнення. Завдання виконують на репродуктивному рівні.

Для кількісної фіксації змін в успішності учнів було введено коефіцієнт успішності за тестом, який визначався за формулою:

$$K_{\text{успішності}} = \frac{\sum \delta}{N} 100\%, \text{ де } \sum - \text{максимальна сума балів; } N - \text{сума}$$

балів, що отримана учнем.

За результатами тестування можна зробити висновок, що учні Е класів показали значне поліпшення кількісних і якісних змін в їх розвитку. У них підвищився рівень поінформованості, розширився загальний кругозір. Це пояснюється збільшенням долі групової навчальної діяльності, яка сприяє вільному спілкуванню учнів, обміну думками. За допомогою цього відбувається розвиток вербальних засобів спілкування, розширився активний словник, зросла швидкість знаходження слів при виконанні субтестів на узагальнення. Учні Е класів робили узагальнення якісно, часто використовували категорійні поняття. Це свідчить про те, що учні володіють

більшою кількістю понять, а також проявляють більшу активність у виконанні розумових задач. Запропонована технологія навчання вилинула на результати учнів всіх типологічних груп, тому що учні протягом року виконували вправи в зоні свого найближчого розвитку.

Для компенсування обмежень тестування і отримання найбільш повних та об'єктивних даних ми вимірювали якість засвоєння навчальних предметів відповідно запропонованої інструкції, в якій передбачався якісний аналіз робіт учнів.

Перевірку якості засвоєння навчальних предметів здійснювали за формулою $K_j = \frac{j_y}{j_m}$, де j_y – якість засвоєння навчального матеріалу учнем; j_m – якість засвоєння як мета навчання.

Для виявлення якості засвоєння навчальних предметів учням були запропоновані різнорівневі діагностичні завдання: репродуктивні, конструктивні, творчі. Узагальнені дані предметних зрізів дали уявлення про якість засвоєння навчальних предметів. Учні К класів засвоюють навчальний матеріал переважно на репродуктивному рівні (38,8%). Відсоток розв'язаних завдань конструктивного та творчого рівнів досить низький (відповідно - 34,8% і 16,4%), Е відносно 3,5%, 43,3%, 53,2%. Це свідчить про те, що при традиційному підході учні працюють в основному на рівні відтворення. Вивчення української мови та математики зводиться переважно до механічного запам'ятування та оперування основними поняттями. Аналіз результатів предметних зрізів свідчить про те, що якість виконання завдань одних і тих же рівнів учнями К і Е класів різна. На відміну від К класів, учні Е класів більш глибоко, повно, послідовно, аргументовано виконували завдання, що проявилось при виконанні завдань II-III рівнів. Використання в навчальному процесі початкової школи запропонованої технології навчання виявило значне просування учнів всіх трьох рівнів розумового розвитку в Е класах ($E_1+0,3$; $E_2+0,22$; $E_3+0,19$). В К класах відповідно $K_1+0,1$; $K_2+0,03$; $K_3 0$.

Запропонована технологія навчання вилинула на результати успішності учнів всіх трьох рівнів розумового розвитку в Е класах, тому що учні протягом року виконували вправи в зоні свого найближчого розвитку. Послідовне і систематичне використання групових форм навчальної діяльності свідчить про позитивний вплив на розумовий розвиток молодших школярів. Значна різниця в якості засвоєння навчальних предметів учнями К і Е класів вказує на те, що експериментальний варіант навчання сприяв формуванню систематичних знань.

Таким чином, теоретико-експериментальне дослідження проблеми дозволили зробити такі висновки:

1. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури і результатів констатуючого експерименту визначено ознаки групової роботи: спосіб організації спільної діяльності в малих групах, опосередковане керівництво та співпраця з учителем, взаємодія між учителем та учнем за принципом учитель-група співпрцюючих між собою учнів.

2. Групові форми навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку мають ряд переваг порівняно з іншими, оскільки забезпечують безпосередній контакт між всіма учнями, викликаний об'єктивною необхідністю в спільній діяльності та суб'єктивною потребою в спілкуванні особистості кожного учня, виявлення його індивідуальності; сприяють утвердженню моральних цінностей і норм поведінки.

3. Групові форми навчальної діяльності молодших школярів сприяють їх розумовому розвитку за умов врахування особливостей мети і завдань навчальних занять, змісту навчального матеріалу, визначення місця групової роботи в структурі заняття, оптимального кількісного складу групи з врахування рівнів і можливостей розумового розвитку кожного з членів групи, регулювання міри допомоги групам у процесі їх роботи з поступовим збільшенням самостійності та оволодіння учнями навичками співпраці та взаємодії, розумовими уміннями.

4. Технологія організації групової навчальної діяльності молодших школярів передбачає, перш за все, формування у дітей вміння працювати в парі й малій групі, забезпечення позитивного ставлення молодших школярів до спільної діяльності в складі малих груп; підбір дітей в групі, який повинен відповідати вимогам гетерогенності за навчальними можливостями дітей та визначення лідера-консультанта і розподілу обов'язків.

5. Групові форми роботи дозволяють забезпечити активність кожного учня за умов розподілу запропонованого групі завдання на частини за кількістю учасників групи та налагодження системи обліку діяльності кожного учня в групі.

6. Групові форми навчальної діяльності молодших школярів забезпечують поступове ускладнення навчальної діяльності учнів за рахунок ускладнення видів групових робіт, підвищення самостійності учнів в навчальній діяльності та складності матеріалу, з яким працює група, що активізує пізнавальну діяльність і сприяє їх розвитку.

Найбільш ефективною формою групової діяльності є кооперовано-групова, яка передбачає роботу груп над різними завданнями в рамках спільної діяльності для всього класу.

Завдання, запропоновані школярам для групового розв'язання, склали систему репродуктивних, конструктивних і творчих видів.

7. Показниками впливу групових форм на розумовий розвиток молодшого школяра становлять:

- ускладнення навчальних завдань;
- перехід від завдань репродуктивного характеру до виконання конструктивних і творчих завдань;
- скорочення допомоги з боку вчителя при виконанні завдань окремими учнями і групи в цілому;
- розвиток співпраці між вчителем та учнем, однокласниками.

Зрозуміло, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути:

- виявлення ефективності окремих видів групової навчальної діяльності та особливостей їх використання при вивченні різних предметів.

Матеріали дисертаційного дослідження відбиті в 22 публікаціях, основними з яких є:

1. Нор Е.Ф. Активные методы преподавания на занятиях педагогического цикла./ Методические рекомендации для преподавателей и студентов педвуза. - Николаев, 1992 - 25с.
2. Нор Е.Ф. Технология организации групповых форм учебной деятельности младших школьников. /Учебное пособие для учителей начальных классов. - Николаев, 1996 - 70с.
3. Нор К.Ф. Співробітництво в малих групах як засіб розвитку молодшого школяра /Актуальні проблеми розбудови національної освіти. Зб. науково-методичних праць, ч. II - Херсон, 1997 - С.120-122
4. Нор К.Ф. Ефективність використання групових форм навчальної діяльності молодших школярів. /Зб. матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю історичного факультету МДПІ. - Миколаїв, 1997 - С.72-74.

Нор К.Ф. Групові форми навчальної діяльності як засіб розвивального навчання молодших школярів. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - теорія та історія педагогіки. Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. - Київ, 1997 р.

Захищається рукопис, який містить дослідження проблеми впливу групової навчальної діяльності на розвиток молодших школярів. Встановлено, що розвиток розумових здібностей молодших школярів підвищиться, якщо навчання включає групові форми роботи за запропонованої автором технології. Виявлені критерії розумового розвитку і педагогічні умови введення в конструкцію уроку групових форм навчальної діяльності.

Ключові слова: форми навчальної діяльності, групові форми, розумовий розвиток, критерії розумового розвитку.

Нор Е.Ф. Групповые формы учебной деятельности как средство развивающего обучения младших школьников. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, - Киев, 1997 г.

Защищается рукопись, содержащая исследование проблемы влияния групповой учебной деятельности на умственное развитие младших школьников. Установлено, что развитие умственных способностей младших школьников повышается, если обучение включает групповые формы работы по предложенной автором технологии. Выявлены критерии умственного развития и педагогические условия введения в конструкцию урока группо-

вых форм учебной деятельности.

Ключевые слова: формы учебной деятельности, групповые формы учебной работы, умственное развитие, критерии умственного развития.

Nor E. F. Group forms of educational activity as means of realisation the developmental training of junior pupils.

Dissertation for the research of academic degree of pedagogical sciences after the speciality 13.00.01. - Theory and History of Pedagogic. National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kiev, 1997.

The defending manuscript contains investigation of the problem of influence of the group educational activity at mental development of junior pupils. It was established that the development of mental activities of junior pupils will raise if the training and built at the technology of organisation group forms of educational activity. Originally of the work consist in author's characteristics of criterion's of mental development of junior pupils. The author is working out pedagogical conditions of employment the group forms of educational activity and uncovering the essence of their application.

Key words: forms of educational activity, group forms, mental development, criteria of mental development.

Підписано до друку 20.06.97р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 0,8.
Наклад 100. Зам. 244.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

433976

AB 38.407